
De Gaulle angol szemmel

A kötet szerzője, *François Malye* oknyomozó újságíró, aki a *Le Point* című francia hetilapnak dolgozik elsősorban történeti tárgyú témákat bemutatva. Emellett rendszeresen ír olyan történeti szakmunkákat, amelyek alapos levéltári feltáró munkát igényelnek és a korábbi ismereteinket meghaladó eredményekkel kecsegtetnek. Egyebek között ilyenek voltak a *François Mitterrand et la guerre d'Algérie*¹ [François Mitterrand és az algériai háború] és a *Dans le secret des archives britanniques*² [A brit levéltárak titkai között] című társszerzőkkel közösen jegyzett könyvei, amelyek jelentős érdeklődést váltottak ki mind a szakmai, mind pedig a nagyközönség körében.

Ennek nyomán vágott bele a jelen munka elkészítésébe, amelynek célja a Charles de Gaulle és a Nagy-Britannia között kialakult kapcsolatok bemutatása 1940-től a francia államférfi 1970-ben bekövetkezett haláláig, tehát pontosan harminc éven keresztül. Malye könyvének különlegessége, hogy a szerző nem klasszikus történeti szintézist nyújt az olvasóknak, helyett egy szakmunka és egy forrásgyűjtemény keverékét adja közre. A kötet ugyanis 32 fejezetből áll, amelyek mindegyike a tábornok és a brit hatóságok közti viszony egy-egy epizódját veszi górcső alá. A fejezetek elején az adott történelmi helyzet szakirodalmakra alapozott rövid bemutatása található, amelyet a brit levéltárakban talált ehhez kapcsolódó egy vagy több hivatalos dokumentum franciára fordított – és az eredetivel teljesen megegyező – változata követ, amelyek korábban nyomtatásban nem jelentek meg. Ez a szerkezet egyrészt hiánypótló művet eredményez, mivel a brit–francia viszony szempontjából jelentős történelmi események egy részéről számos új információt ad közre, másrészt ugyanakkor ez a megközelítés óhatatlanul epizodikus felépítésűvé teszi a könyvet, amely így a viszonylag jelentős vizsgált időtáv ellenére is szemelvénytípusú marad.

1 François Malye – Benjamin Stora: *François Mitterrand et la guerre d'Algérie*. Calmann-Lévy, Paris, 2010.

2 François Malye – Kathryn Hadley: *Dans le secret des archives britanniques. L'histoire de France vu par les Anglais 1941–1981*. Calmann-Lévy, Paris, 2012.

Mindezzel együtt a kötet újdonságértéke számottevő, ezért érdemes közelebbről is megismerkednünk az általa feldolgozott történelmi epizódokkal. Az említett 32 fejezet legegyszerűbben De Gaulle politikában betöltött szerepe szerint kronologikusan csoportosítható, amelyek a következőképpen festenek. A tábournoki rangot frissen elnyert katonatiszt 1940 júniusától már politikai szerepet is betöltött, mint az általa létrehozott Szabad Franciaország mozgalom vezetője, amely pozíció az észak-afrikai francia erőkkel való egyesülés után lehetővé tette De Gaulle számára, hogy megszerezze a Francia Ideiglenes Kormány vezetését, amelyről az államférfi 1946 januárjában mondott le. Az ezt követő második időszak során a politikai életben való részvétele 1958-ig a hatalomtól távol zajlott, amelynek utolsó időszakát, amikor teljesen visszavonult a közéletől, utólag csupán a „sivatagon való átkelésnek” nevezték követői. 1958-ban a regnáló köztársasági elnök kérte fel De Gaulle-t kormányalakításra, hogy kivezesse Franciaországot a polgárháborúval fenyegető algériai válságból. Az államférfi ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy alkotmányos reformokat hajthat végre, amelyet a politikai vezetés el is fogadott, így ez vezetett a ma is fennálló Ötödik Köztársaság létrehozásához, amelynek vezetője a következő több mint tíz évben ő maga volt, és egyben ez adja számunkra a harmadik vizsgált periódust. A következő oldalakon a legérdekesebb fejezetek rövid összefoglalását adjuk közre, amelyek minden bizonnyal jól érzékeltetik a kötet koncepcióját és hasznos információkkal szolgálnak az érdeklődők számára.

14 fejezet foglalkozik a kapcsolatok első korszakával, vagyis gyakorlatilag a második világháború alatti viszonyrendszer egyes elemeinek bemutatásával. Az első fontosabb epizód De Gaulle 1940. június 18-i nemzetközi politikai színtérre lépése volt, amikor a tábornok a BBC-ben rádióbeszédet mondott, amelyben a harc folytatására szólította fel honfitársait. Ez volt a Szabad Franciaország születésének pillanata, és ekkor vált De Gaulle a nagypolitika szereplőjévé. Ugyanakkor nagyon érdekes azzal szembesülni a levéltári iratok alapján, hogy a brit politikai vezetés ellenezte a beszéd megtartását és sugárzását, mivel úgy vélték, hogy ez aláásná az esetleges együttműködést a frissen felállított francia kormánnyal, amelynek élén Philippe Pétain marsall állt. Ebből kifolyólag komoly egyeztetésekre volt szükség még június 18-án is, hogy végül a tábornok megtarthassa beszédét a brit rádióban. A kompromisszum ára a felolvasott szöveg bizonyos fordulatainak enyhítése volt, hogy a beszéd éle ne Pétain ellen irányuljon, és így továbbra is megmaradjon a politikai megállapodás esélye Franciaországgal.

A szerző kitér az első komolyabb katonai akcióra is, amelyet a szabad franciák és a britek közösen hajtottak végre Afrikában. Ez volt az úgyne-

vezett *Menace* (Fenyégetés) hadművelet, amelynek célja Francia Nyugat-Afrika elhódítása volt – lehetőleg fegyveres összetűzés nélkül – a Vichy-rezsimtól. A brit vezérkarral folytatott egyeztető tárgyalások után augusztus 31-én jelentős francia-brit erők szálltak hajóra Liverpoolban. A személyesen De Gaulle vezetése alatt álló 2045 szabad francia katonát holland és francia hajók szállították, akikhez még egy hozzávetőlegesen 7000 fős brit és lengyel kontingens is csatlakozott. Támogatásukról egy jelentős erőt (két csatahajót, négy cirkálót, egy repülőgép-hordózt és kilenc rombolót) felsorakoztató brit flottakötelék gondoskodott. Szeptember 23-án reggel szabad francia követek érkeztek Dakarba légi és tengeri úton, hogy az átállásról egyeztessenek, azonban a helyi közigazgatás vezetői mereven elzárkóztak minden tárgyalástól, sőt a követek egy részét letartóztatták, másokat közülük pedig tisztázatlan körülmények között lelőtték. Ezt követően a francia-brit kötélék partraszállást kísérelt meg, a heves ellenállással szembesülve azonban a francia vezérkar az első próbálkozás után nem erőltette tovább a hadműveletet. Ugyanakkor Churchill közvetlen parancsára heves tengeri ütközet bontakozott ki a védőkkel, amelynek eredményeképp két Vichy-francia tengeralattjáró és egy romboló elsüllyedt, míg brit részről 19 repülőgép veszett oda vagy vált javíthatatlanná és három cirkáló súlyosan megronyolódott. A hadművelet tehát szabad francia oldalról nézve teljes kudarccal zárult, egyértelművé vált, hogy Francia Nyugat-Afrika szilárdan felsorakozott a Vichy-kormány mellett. Nagyon érdekes kép rajzolódik ki a brit levéltári dokumentumokból, amelyek az akció tanulságait vonják le. Annak ellenére, hogy a kudarc nagy csalódást jelentett mind a szabad franciáknak, mind a briteknek, utóbbiak nem próbálják meg a felelősséget az előbbiekre hárítani, ami egy ilyen helyzetben könnyen felmerülhetne. Ehelyett a lehető legobjektívebb módon kísérlik meg elemezni a vereség okait, majd ebből távlati következtetéseket levonni, miközben kizárólag elismerő szavakkal emlékeznek meg De Gaulle tábornoknak a hadműveletben betöltött szerepéről. Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kialakulófélben lévő együttműködés nem tört derékba a dakari kudarc után.

1942. november 8-án került sor a *Torch* (Fáklya) hadműveletre, melynek keretében 107 ezer amerikai és brit katona szállt partra a francia fennhatóság alatt álló Marokkóban és Algériában. Mivel a francia Észak-afrikai Hadsereg kötelékében 137 ezer fő teljesített szolgálatot, ezért az első nap szövetséges sikere után sem volt még egyértelmű, hogy a hadművelet egésze beváltja a hozzá fűzött reményeket, mivel a katonai erőviszonyok viszonylagos kiegyenlítettége okán akár hosszú felőlő harcokkal is számolni lehetett. A helyi katonai vezetők Pétain marsall utasításait követve

az ellenállást választották, azonban az éppen Észak-Afrikában tartózkodó Darlan admirális, mint a francia fegyveres erők főparancsnoka, a tárgyalást választotta és végül 13-án a szövetségesek oldalára való átállás mellett döntött, 19-én pedig már az ő oldalukon vette fel a harcot a tengelyhatalmak csapatai ellen. A történettudomány már eddig is tisztában volt azzal, hogy az angolszász vezetők nem csupán kihagyták De Gaulle-t a hadművelet előkészítéséből, hanem egyáltalán nem is értesítették róla. Ennek következtében a tábornok csupán a partraszállás napján a reggeli hírekből értesült a Szabad Franciaország jövője szempontjából kulcsfontosságú akció megkezdéséről. Azonban az már alapvetően új információ, amely Malye könyvéből derül ki, hogy a hadművelet megindítása előtt három nappal Churchill javasolta Rooseveltnek, hogy értesítsék De Gaulle-t is a hadműveletről, amelyet az amerikai elnök a leghatározottabban visszautasított. Az elutasító válasz mögött több ok is meghúzódott. Az amerikai politikai vezetés egyrésztől Henri Giraud tábornokot szánta az észak-afrikai francia területek új kormányzójának, akit alkalmasnak tartottak hosszabb távon is a francia érdekek képviselésére. Másrésztől a De Gaulle vezetése alatt álló Szabad Franciaország teljesen jelentéktelennek tűnt az amerikai vezetés számára, amelynek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani, ezen a véleményen pedig sem a lassan növekvő Szabad Francia Erők, sem pedig az egymás után csatlakozó tengerentúli területek nem tudtak érdemben változtatni. Tovább rontotta a helyzetet Roosevelt véleménye, mely szerint De Gaulle előtérbe helyezte politikai céljait a katonai együttműködés rovására, valamint nem demokratikus eszközökkel kívánt Franciaország vezetőjévé válni, ráadásul az Egyesült Államoktól eltérő politikát folytatott gyarmati kérdésekben. Ez a háttér egyértelmű magyarázatot ad rá, hogy miért hagyták ki a szabad francia mozgalom vezetőjét az észak-afrikai partraszállás előkészületeiből, még ha brit részről lett is volna szándék az erre vonatkozó információk megosztására.

Nem meglepő módon a második korszakkal csupán három fejezet foglalkozik, hiszen ebben a periódusban De Gaulle politikai és britekkel kapcsolatos tevékenysége minimális szintre szorult vissza. Ezek közül az első a Negyedik Köztársaság születésének időszakába vezeti vissza az olvasót, amikor a korábban az Ideiglenes Kormányt vezető tábornok az új politikai rendszer alapjaival kapcsolatos ellenérzései okán már lemondott posztjáról, de véleményalkotási jogáról nem. Ebből kifolyólag 1946 novemberében a választási kampány során egyértelmű állásfoglalást adott ki, amelyben szembehelyezkedett mind a választási rendszerrel, mind pedig a három hatalmi ág működési módjával, és megígérte, hogy azért fog küzdeni, hogy

törvényes úton megváltoztassa ezeket és egy meggyőződése szerint jobb politikai rendszert hozzon létre. Az állásfoglalást ismertető brit jelentés szerzője a tábornokot keserűnek és a valóságtól elszakadtnak nevezte, akinek a választások során szerepe nincsen, ugyanakkor pedig képtelen megérteni, hogy az embereket az alkotmányos berendezkedéssel kapcsolatos kérdések helyett sokkal hétköznapiabb problémák foglalkoztatják.

Nagy-Britannia franciaországi nagykövete 1956 júniusában írt hosszú jelentést feletteseinek De Gaulle háborús emlékiratainak³ frissen megjelent *L'Unité, 1942–1944* [Az egység, 1942-1944] című második kötetéről. A Párizsban szolgáló brit diplomata elismerte, hogy az emlékiratok minden bizonnyal fontos részét fogják képezni a francia irodalomnak, ugyanakkor egyes tartalmi elemeivel kapcsolatban fenntartásokat fogalmazott meg. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy a tábornok angolszász szövetségeseit, és elsősorban Rooseveltnél igen komoly kritikákkal illette művében, így a nagykövet számára úgy tűnt, hogy De Gaulle-nak korábbi szövetségeseivel szemben érzett gyanakvása – amely már az emlékiratok két évvel korábban megjelent első kötetében is érezhető volt – itt már egyenesen rögeszmévé vált. Ennek a pártatlan megítélésnek a hiánya mellett azt is felrótta a francia államférfinak, hogy a visszaemlékezéseiben saját szerepének egyfajta isteni küldetésként történő bemutatása egyértelműen azt bizonyítja, hogy a tábornok – még ha nincsenek is diktátori szándékai – nem lenne alkalmas egy demokratikus berendezkedésű ország irányítására. Ehhez kapcsolódva jegyezte meg, hogy De Gaulle visszatérése a hatalomba az adott politikai helyzetben nagyon valószínűtlen.

Ehhez szorosan kapcsolódik az 1958 márciusában íródott harmadik dokumentum, amelyben újból a brit nagykövet számol be a De Gaulle-lal lezajlott személyes találkozásjáról. A beszélgetés háttérét az a válság adta, amelybe a Negyedik Köztársaság került az algériai háború miatt, és amely egy hamarosan bekövetkező politikai változás esélyét is magában hordozta. Ebből kifolyólag a francia politika fősodrán kívül tevékenykedő államférfival való egyeztetés fontos információkat tartalmazhatott a brit diplomácia számára. A néhány hónappal később bekövetkező események fényében nagyon érdekes a jelentés tartalma, amelyben a nagykövet leírja, hogy De Gaulle – noha kívánatosnak tartaná a politikai változásokat – nem tervezi visszatérését a nagypolitikába, ehelyett csupán emlékiratait harmadik kötetének befejezésére koncentrál, egyébként pedig nem foglalkoztatják a jelen és a jövő politikai történései. Malye szerint gyanítható, hogy ezzel a fellépéssel a rutinos államférfi leplezni kívánta ambícióit és elhárítani az

3 Charles De Gaulle: *Mémoires de guerre – L'Unité: 1942–1944*. Plon, Paris, 1956.

esetleges külföldi ellenlépéseket, amelyek akadályt jelenthettek volna viszszerítésére előtt. A színjáték jól sikerült, mivel a brit diplomácia meg volt róla győződve, hogy a tábornok többé már semmilyen szerepet sem fog játszani Franciaország politikai életében.

A harmadik időszakkal 15 fejezet is foglalkozik, ami jól mutatja, hogy a francia állam vezetőjeként De Gaulle érdekesebb volt a szomszédos ország vezetése számára, mint a Szabad Franciaország fejeként. A tábornok által létrehozott Ötödik Köztársaság egy válsághelyzetnek köszönhetőe létrejöttét, amely a következő évek folyamán még számos alkalommal sodorta nehéz helyzetekbe a francia politikai vezetést. Az egyik első ezek közül 1960 februárjában következett be, amikor az algíri katonai erők parancsnoka, Jacques Massu tábornok komoly kritikát fogalmazott meg De Gaulle algériai politikájával kapcsolatban, amelynek következtében leváltották posztjáról. Ennek eredményeképpen tömeges megmozdulásokra került sor Algírban, ahol a tüntetők barikádokat is emeltek, amelyek felszámolása során többször is tűzharcra került sor, amelynek következménye 22 halott és körülbelül 150 sebesült lett. Az algíri brit főkonzul jelentése szerint a helyzet akár általános felkeléssé is fajulhatott volna a hadsereg csapatainak átállásával, ha De Gaulle nem a legnagyobb határozottsággal lépett volna fel, amivel elérte, hogy a katonák lojálisak maradjanak a francia kormányzathoz. Ebből kifolyólag a válsághelyzetet, amely akár polgárháborúhoz is vezethetett volna, brit megítélés szerint egyértelműen a francia államférfi gyors és hatékony közbelépése oldotta meg, amely jelentősen megszilárdította az Ötödik Köztársaság berendezkedését.

Ugyanakkor pont ez a határozott fellépés volt az, amely a De Gaulle észak-afrikai politikáját ellenzők egy részét meggyőzte arról, hogy csak akkor lehet érdemi változást elérni, ha a francia államférfit egyszer és mindenkorra eltávolítják posztjáról, mégpedig fegyveres úton. Ennek következtében számos terv született a politikus megölésére, amelyek egy részét tett is követte, és valóban megpróbálták likvidálni a köztársasági elnököt. A francia történészek hagyományosan öt merényletet szoktak felsorolni, amelyekre az 1960-as évek első felében került sor. A Franciaországban szolgáló brit diplomaták jelentései ugyanakkor ezek ismertetése mellett helyi forrásokra támaszkodva rendszeresen beszámoltak azokról a kezdeményezésekről is, amelyek mögött ugyanez a motiváció húzódott meg, de végül a hatóságok megelőző intézkedései miatt nem kerültek be a híradásokba, mivel a korai letartóztatások megakadályozták a támadások kivitelezését. A brit beszámolók a legnagyobb pontosságra törekednek, ugyanakkor ki lehet érezni belőlük némi hitetlenkedő csodálkozást is, ugyanis a La Man-

che csatorna túloldalán ekkoriban még elképzelhetetlen volt, hogy hasonló eseményekre kerüljön sor (az Ír Függetlenségi Hadsereg ekkor még nem volt aktív Angliában).

De Gaulle tevékenysége a nemzetközi nagypolitikában sem volt kevésbé határozott és megosztó, mint hazai működése. 1965 márciusában bejelentette, hogy Franciaország kilép a NATO katonai szervezetéből, aminek következtében a külföldi csapatoknak el kellett hagyniuk Franciaország területét, a francia köztársasági elnök pedig szabadabban vághatott bele európai politikájának kivitelezésébe, melynek egyik célja az amerikai hegemoniától való függetlenedés volt. Ez a lépés hatalmas meglepetést és felháborodást váltott ki az angolszász hatalmak körében, mint az egyértelműen kiderül a brit külügyminisztérium néhány héttel később született elemzéséből is, amely választ keresett a francia köztársasági elnök döntésére. A részletes jelentés végigköveti De Gaulle külpolitikájának legfontosabb lépéseit 1958-as hatalomra kerülése óta, amelyek mögött egyértelműen Franciaország nagyhatalmi pozíciója visszaállításának szándéka húzódott meg. Mindezzel együtt kétségbe vonja, hogy a franciákat ezek a kérdések foglalkoztatják érdemben és a jövőben is támogatni fogják a köztársasági elnököt külpolitikája kivitelezésében, miközben nem feltétlenül értenek egyet annak minden elemével, és valószínűleg más kérdések kötik le őket. A későbbi események tükrében ez az elemzés kétségkívül rendkívül pontos volt, hiszen De Gaulle hatalomból való visszavonulását nem a kül-, hanem a belpolitikai szintéren elszenvedett kudarc idézte elő négy évvel később.

A könyvet ritkán látható fotókból álló képmelléklet, névmutató és bibliográfia egészíti ki. Utóbbi keretében szerencsés lett volna a könyv alapját képző levéltári források bemutatása, hogy azok egy helyen is áttekinthetőek legyenek, ne csupán a fejezetekben egyesével. Az alapvetően érdekes könyv hasznos olvasmány lehet a brit-francia kapcsolatok és a Charles de Gaulle iránt érdeklődők számára egyaránt, ugyanakkor átfogó szintézis helyett csupán kiragadott epizódok bemutatásával gazdagítja történeti ismereteinket.

François Malys: *De Gaulle vu par les Anglais*. (De Gaulle, ahogy az angolok látták). Calmann-Lévy, Paris, 2015. 220 o.

Bene Krisztián